

REALISTICKÝ KLUB V PRAZE

Jiří Křesťan

„Historie realistické strany je skutečně jedinečná a podivně paradoxní: opuštěna vůdci a předáky vzniká vždy znovu, aby po čase opět přelila se nějakou vlnou buď v mladočeskou stranu nebo konečně i v stranu československých socialistů,“¹ napsala na konci února roku 1920 v časopise *Česká stráž* Pavla Buzková. Tento zvláštní vývoj vysvětlovala autorka mimo jiné specifickým charakterem členstva realistické strany: přitahuje především osamělé, na venkově kulturně působící inteligenty, jakož i živnostníky, úředníky, inženýry, lékaře, učitele a profesory z městeček i měst. V Praze oslovuje realistická strana tradičně vysokoškolské studenty a inteligenci všech kategorií. Politický realismus inspiruje především mnoho mladých lidí, kteří působí jen nedlouho v praktickém životě a kteří neztratili ideály a kritičnost mládí.

Charakteristika realistické strany jako strany kritické inteligence a „nepraktických“ lidí, ale zároveň líhně talentů, kteří po čase přecházejí jinam, aby uskutečňovali praktickou politiku, jež naopak vyžaduje uzavírání kompromisů – to byla sebereflexe, a možná sebereflexe v mnohých ohledech příliš milosrdná a sebeshovívavá, jež vzešla z prostředí realistů zdecimovaných několikerými odchody vůdců do jiných stran. Rozchod původních „realistů“ v roce 1893 (Kaizla a Kramáře, kteří zaujali postupně vůdčí postavení v mladočeské straně a Masaryka, který se s mladočechy rozešel) i následné odchody předáků jinam, jež se udály před první světovou válkou, ztratily pro realisty na počátku dvacátých let svou palčivost.

Traumatem, které tvrdě zasáhlo a nesmazatelně poznamenalo realistické hnutí, byl přechod nejznámějších představitelů České strany pokrokové do řad vznikající České státoprávní demokracie v únoru roku 1918. V této straně se sešli kromě členů Národní strany svobodomyslné (mladočeské) též s příslušníky Strany národní (staročeské), Strany státoprávně pokrokové a moravské Strany lidově pokrokové. Oprávněně konstatoval později Ferdinand Peroutka, že ztráta Františka Drtiny, Přemysla Šámala, Jana Herbena, Josefa Schieszla, Josefa Svatopluka Machara a jiných „zhatila naděje realistické strany, že bude moci hrát vynikající roli v republice“.²

Depresivně působil na některé realisty fakt, že do jejího čela se nevrátil po triumfálním příjezdu z ciziny Tomáš Garrigue Masaryk, který jako prezident zaujal důsledně nadstranickou pozici a své věrné nijak nepreferoval. V době, kdy Pavla Buzková psala svůj článek, Česká strana pokroková již neexistovala a byl dovršován přechod jejích politicky nejaktivnějších členů k národním socialistům, který ostatně byl zahájen již ve válečných letech – v červnu roku 1917

nabídla své síly represáliemi zdecimované národně socialistické straně skupina intelektuálů, sdružená kolem týdeníku Česká demokracie, v níž zaujímal významné místo někteří realisté. „Spiklenci z Františkova nábřeží“ vstoupili do nově nazvané Československé strany socialistické na jejím sjezdu na přelomu května a dubna 1918 spolu s anarchokomunisty.

Pozoruhodná sebereflexe z pera Pavly Buzkové z února 1920 obsahovala kritický pohled do vlastních řad: tmelem realistických skupin je sektářství, jež z nich činí rodinu většinou vzájemně se znajících členů, žárlivě střežících čest každého z nich. V takové atmosféře se snadno rodí neshovívavost, jež realistické straně zatarasuje cestu k masovosti, neboť své vyznavače legitimuje k bezohlednému sledování ideálu bez zřetele na politickou a služební kariéru. Neohebnost, nepřizpůsobivost poměrům plodí „pověstnou realistickou nešikovnost politickou“.

Emanuel Rádl připustil nedlouho po Pavle Buzkové, že v českém národě „povstal typ realisty chladného, hašteřivého, malicherného, ale pilného, rozšířený po celém národě a způsobující velký odpor veřejnosti k realistům“.³ Rádl nadto položil kacířskou otázku: byli vůbec stoupenci realistické strany uvědomělými nositeli, hlasateli a tvůrci realistického myšlení? „Podivný osud realismu! Od začátku nacházel přízeň veřejnosti a nadšení u mladých vzdělanců, sta lidí prošla jeho školou, celá veřejnost bývala donucována zabývat se jím ve vášnivém boji pro něj anebo proti němu, vynikající naši mužové s vděčností vzpomínají jeho vlivu na svůj vývoj – ale, ptej se, kolik lidí realismus opravdu promyslelo, kolik jich dovedlo zachytiti jeho jádro, anebo aspoň kolik se jich o takovou úlohu pokusilo (ať už se pak rozhodli proň nebo proti němu), a uvidíš, jak jména nadšenců a protivníků realistických řádnou a řádnou, až jich zbývá... ano, kdo vlastně zbývá?“

Tázání po obsahu realismu a oprávněnosti existence realistické strany bylo od roku 1918 velice časté a naléhavé. Diskuse uvnitř Československé strany pokrokové vyvrcholily na podzim roku 1919, kdy zástupci vedení (mimo jiné prof. Zdeněk Nejedlý, prof. Emanuel Rádl, dr. Antonín Uhlíř a dr. Cyril Dušek) navázali kontakt s předáky československých socialistů (jednání se účastnili mimo jiné prof. František Krejčí a poslanec Jiří Stříbrný). Přestože mezi realisty panovaly mnohdy falešné představy o tom, že jsou to právě národní socialisté, kteří mají životní zájem na sloučení s pokrokáři,⁴ skutečnost byla střízlivější. „Námluvy“ byly pravděpodobně motivovány především obavami části vůdců pokrokové strany z hrozícího propadu k politické bezvýznamnosti v době blížících se parlamentních voleb.

Sjezdu Československé strany pokrokové, konaném 6. ledna 1920, byl předložen návrh Emanuela Rádla, jenž znamenal faktickou likvidaci této strany po čtrnácti letech od jejího ustavení.⁵ Těm straníkům, kteří se chtěli aktivně zapojit do politiky, byl doporučen vstup do strany československých socialistů. Ostatní

se měli sdružit v Realistickém klubu, aby naplňovali kulturní program realistický. Ke spolupráci v Realistickém klubu měli být přizváni zájemci z různých stran. Návrh byl schválen poměrem hlasů 70:19. Sjezd ustavil dva akční komitety. V komitétu pro dovršení slučovacího procesu s národními socialisty čteme mimo jiné jména předsedy strany, ministra dr. Františka Veselého, dr. Cyrila Duška, Jana Hajšmana a Karla Moudrého. V komitétu, který měl zřídit Realistický klub, zasedli kromě Rádla a Nejedlého Kamil Buzek, Pavla Buzková, dr. Jan Gallas, dr. Ladislav Kliment a dr. Petr Růžek. Lze konstatovat, že rozchod členů pokrokové strany proběhl (v příkrém rozporu s odchodem části vůdců k státoprávní demokracii v roce 1918) korektně a že bývalí straníci většinou udržovali i později přátelské vztahy.⁶

Na rozdíl od členů pokrokové strany, kteří směřovali do řad národně socialistické strany a řešili tudíž problémy spíše praktického rázu, vyvstala před zakladateli Realistického klubu potřeba programového sebevyjádření. Tuto potřebu reflektoval a reagoval na ni především Emanuel Rádl. Ten ostatně postřehl programovou krizi realistického hnutí již na prahu první republiky. Snaha o ujasnění zásad vlastního postupu odpovídala Rádlově osobní poctivosti. Na druhé straně neustálé přemýšlení o mnohdy abstraktních programových zásadách nevyhovovalo praktičtěji založeným stoupencům realismu. Ti proto namnoze školometské programové diskuse ponechávali bez větší pozornosti. K pragmatičtěji založeným realistům, orientujícím se spíše na konkrétní politické a kulturní otázky, náležel i Zdeněk Nejedlý, který byl druhou nejznámější osobností mezi zakladateli Realistického klubu. K přímému programovému střetu mezi Nejedlým a Rádlm před vznikem klubu v každém případě nedošlo.

Pro naše téma je důležité zaznamenat, že již před definitivním rozchodem pokrokové strany musel Emanuel Rádl čelit výtce, že se spojuje s „bolševikem“ Nejedlým. „Pokud vím, nikdo nikdy Nejedlého neobvinil z nepokrokového smýšlení,“ odpovídal Rádl Janu Herbenovi na jeho článek v Národních listech ze dne 28. prosince 1919. „Jeho bojům hudebním nerozumím, jeho projevy politické jsou psány v duchu naší strany. Ovšem, proti bolševickým bubákům Národních listů mám uděláno a nevěřím, že jest bolševikem každý, koho za bolševika prohlásí Národní listy.“⁷ Naopak Rádl obvinil Herbena, který se členstvím v národní demokracii zavazuje k podpoře Kramáře, Pekaře, Síse, Mareše a jiných svých dřívějších protivníků, z bezzásadovosti a zrady svých předválečných názorů. Ostrá kritika realistů, kteří se v roce 1918 spojili s mladočechy a dalšími skupinami ve státoprávní demokracii, nechyběla ostatně v žádném čísle České stráže.

Na stránkách časopisu Česká stráž se v únoru roku 1920 objevil obsáhlý materiál nazvaný Programové zásady Realistického klubu.⁸ Tento dokument, který nese zřetelné stopy Rádlova rukopisu, patří nesporně k pozoruhodným výkonům českého politického myšlení. Ospravedlňuje v první řadě existenci

malých stran – jen ty jsou schopny se rozvíjet prohlubováním a šířením vyhraněného programu. Velké strany bývají naopak často mechanickým shlukem různorodých skupin. Jako odpuzující příklad ideově neupřímné strany byla zmíněna přirozeně národně demokratická strana.

Dokument Programové zásady Realistického klubu se přihlásil k ideji eticky zdůvodněného socialismu, který má zákony a hospodářským řádem zajistit spravedlnost. Odmítl však absolutistické spoléhání na stát, na všeobecné postátňování výrobních prostředků a kulturních zařízení. Soukromá iniciativa nemá být omezována, pokud neohrožuje veřejné zájmy nebo nevykazuje vykořisťovatelské a monopolizační tendence. Materiál nepopíral existenci třídního boje, program Realistického klubu však být třídní nemá. „Pokroku docílíme v první řadě prací o povznesení ducha. Na mravnosti a na vzdělání závisí konec konců i zdar solidního hospodářství i zdar politický,“⁹ čteme tezi, jež měla později tak často zaznívat v Rádlově díle. Na svou dobu bylo nesporně přínosné, že programový materiál aplikoval humanitní program i na národnostní vztahy v Československé republice, plédoval pro vzájemnou domluvu po dobrém, pro maximální liberálnost v postoji vůči národnostem.

Mezinárodní vztahy se mají podle autora Programových zásad Realistického klubu zakládat na zásadách důsledného demokratismu, jež vylučují jakékoli imperiální tendence. Materiál se obsáhle vyjadřoval k situaci v Rusku, jež byla v té době v Československu vášnivě diskutována. Nalezneme zde ocenění úsilí bolševiků o hospodářské a politické povznesení chudých lidí – i za cenu zásahu do majetkových práv a svobody ve výrobním procesu. Na druhé straně zavrhovaly programové zásady jednoznačně nedemokratickou teorii diktatury proletariátu. Odmítnuta byla myšlenka komunismu, který proklamuje rozhodující úlohu mas v hospodářském a duchovním vývoji. Je potřeba tvořivých a myslících vůdců, ručících za své činy, kteří ovšem pracují pro lid. Pozoruhodná byla myšlenka o styčné oblasti radikálního socialismu a radikálního nacionalismu.¹⁰ Přes všechny rezervy vůči bolševictví uznával programový dokument pokrokový ráz bolševické vlády v Rusku. Význam bolševické revoluce byl dokonce srovnán s přínosem husitství a velké francouzské revoluce pro lidstvo.

Dokument Programové zásady Realistického klubu se pokusil v sevřené podobě podat definici realismu: „Realismem myslíme víru ve věčné myšlení (ne nálady, ne pudy davové), v kritičnost, v jasnou metodu, v pokrok uskutečňovaný drobnou prací. Pokrokovostí, již stavíme proti houževnatosti a proti reakcionářství, rozumíme přesvědčení, že stálou metodickou prací člověk, národové a lidstvo se zdokonaluje a že jest nutno pořád o toto zdokonalování pracovati. Národ český jest tedy takový, jakým jej učinili jeho příslušníci, duch českého národa jest dán ideály těch, kteří v něm a pro něj pracovali. Víra v pokrok znamená dále víru v zdárnost změny ponenáhle, vytrvalou prací připravované. V zásadě tedy ne revoluce, nýbrž reformace.“¹¹

Se svými programovými návrhy seznámil zájemce Emanuel Rádl na první schůzi Realistického klubu, která se konala v pondělí 19. ledna roku 1920 v malém sále za kulečníky restaurace U zlaté husy na Václavském náměstí.¹² Zdeněk Nejedlý referoval o úkolech klubu v současné politické situaci a Jan Gallas předložil návrhy organizační struktury klubu. Od února 1920 se schůzovní činnost Realistického klubu v Praze přesunula do restaurace U Helmů na rohu Lazarské a Vodičkovy ulice.¹³ Nepřekvapí, že hlavním tématem diskusí klubu se stala ruská otázka. Přednášejícími byli Zdeněk Nejedlý a Prokop Maxa, který se aktivně účastnil válečných událostí v Rusku.¹⁴ Je pravdou, že Maxa se stal jedním z nejvýznamnějších propagátorů objektivního pohledu na Rusko, pohledu blízkého T. G. Masarykovi a naopak protikladného názorům prvního předsedy vlády Československé republiky Karla Kramáře. Prokop Maxa odmítl řešení ruského problému cestou vojenské intervence, ocenil naopak skutečnost, že bolševici přišli na rozdíl od jiných skupin s programem organizace společnosti.¹⁵

Rovněž Zdeněk Nejedlý upozornil ve svých přednáškách konaných v klubu v měsíci únoru 1920 na to, že síla bolševiků tkví v jejich programu. Marxismus v Rusku zdisciplinoval dělnictvo a postavil se proti individualistickému anarchismu. Systém sovětů vzbuzuje podle Nejedlého zájem lidu o státní správu. Řečník vyjádřil přesvědčení, že bolševici považují diktaturu proletariátu za přechodný prostředek, nutný po dobu, než se demokratické zásady v Rusku vžijí.¹⁶ Z referátů o přednáškách Zdeňka Nejedlého, uveřejněných v České stráž, lze zaznamenat, že výklady Zdeňka Nejedlého vyvolaly živou diskusi, již se účastnili přední představitelé klubu (Rádl, Gallas). O obsahu diskusí se však z nich nic nedovíme.

Ustavující sjezd Realistického klubu¹⁷ se konal v neděli 21. března 1920 v hotelu Beránek na vinohradském Tylově náměstí. Jednání sjezdu se protáhlo od deváté hodiny dopolední až do páté hodiny odpolední. Prof. Emanuel Rádl předložil sjezdu návrh programu klubu, s referáty o politické situaci vystoupili prof. Zdeněk Nejedlý a dr. Jan Gallas, návrh organizačního řádu přednesl dr. Ladislav Görlich. Oproti Görlichově návrhu sjezd stanovil exkluzivní členství v klubu, členové jiných politických stran se ovšem mohli účastnit schůzí Realistického klubu. Delegáti zvolili předsedu klubu (Rádl) a členy ústředního výkonného výboru (Berger, Bohutínský, Buzek, Buzková, Gallas, Görlich, Jakubec, Nejedlý, Růžek, Soukup).

Největší část diskuse byla zřejmě věnována programovým otázkám. Sjezd nedokázal polemiku uzavřít, musela být zvolena skupina ve složení prof. Rádl, prof. Nejedlý, dr. Masařík a dr. Görlich, jež měla provést konečnou redakci programu. Podle svědectví posledně jmenovaného, které ovšem bylo uveřejněno až o rok později, se již na ustavujícím sjezdu projeví rozpory mezi radikálnější a „konzervativnější“ skupinou, jejímž mluvčím byl především Emanuel

Rádl. „Hádali jsme se o několik programových bodů celé hodiny,“¹⁸ přiznal Görlich. Kompromis mezi oběma vznikajícími křídly klubu byl usnadněn zřejmě tím, že radikálové nepovažovali programové otázky za nejdůležitější a preferovali konkrétní politické problémy. Rádlovo „hnidopišství“ v programových principech považovali za odtržené od politické skutečnosti. Tak byla již od svého ustavení klubu založena jistá dvoukolejnost zájmů: zatímco Rádl věnoval mnoho času vnitřním zásadám realismu, radikálové se zaměřovali spíše na aktuální dění ve společnosti.

Realistický klub musel krátce po svém ustavení určit svůj postup v nadcházejících volbách do poslanecké sněmovny a senátu Národního shromáždění. Klub nepostavil vlastní kandidátky, opakovaně deklaroval, že nemá politických ambicí. Před volbami přinesla Realistická stráž, jež nahradila do sjezdu vycházející Českou stráž,¹⁹ kratičkou výzvu všem „pokrokovým lidem“, aby v nadcházejících volbách volili socialistické strany.²⁰

Září roku 1920 přineslo zřetelné pnutí v Realistickém klubu, které odráželo dění ve společnosti. Polemiku vyvolalo rozhodnutí brněnské skupiny Realistického klubu, jež se zúčastnila voleb do dělnických rad v Brně. Pravicovými členy klubu byly dělnické rady vnímány jako zárodky revolučních štábů, odkud by mohl být veden útok proti demokracii.²¹ Začala se projevovat úzká souvislost dění v Realistickém klubu s vývojem v sociálně demokratické straně. Petr Růžek volal ve svém dopise z 15. září naléhavě Zdeňka Nejedlého do Prahy.²² Na zasedání redakční rady Realistické stráže došlo ke konfliktu mezi ním a Ladislavem Görlichem na jedné a Pavlou Buzkovou na straně druhé – příčinou sporu byly Nejedlého články, které se kladně vyslovovaly k levici v sociální demokracii. K výměně názorů došlo na schůzi klubu dne 23. září.²³ Emanuel Rádl vyzval k zachování neutrality ve sporu obou křídel v sociální demokracii, což vzbudilo polemickou odezvu ze strany Jana Gallase, Petra Růžka a Zdeňka Nejedlého. Rádlova reakce byla spěšná. O den později napsal Nejedlému dopis, v němž shrnul svá stanoviska k diskutovaným otázkám a výhrady k práci vedení klubu. Oznámil svou rezignaci na předsednictví klubu i na členství ve výkonném výboru a konečně i na funkci redaktora Realistické stráže, kterou dosud zastával právě se Zdeňkem Nejedlým (úplný text dopisu viz příloha).

Emanuel Rádl uveřejnil 2. října v Realistické stráži stat' nazvanou příznačně „Co teď?“.²⁴ Vyslovil se v ní kriticky k oběma křídly sociálně demokratické strany. Znovu žádal zachovat neutralitu v jejich sporu, realisté by měli přispět k vyjasnění pozic obou křídel. Rádl dal Nejedlému za pravdu v jeho kritice pravicových vůdců sociální demokracie, kteří nedbali hlasu lidu. V otázce komunismu a revoluce by však realisté měli stát blízko revizionistům.

Rádlův příspěvek reagoval na Nejedlého seriál „Sociální demokracie“, který začal být uveřejňován ve dvanáctém čísle Realistické stráže.²⁵ Zdeněk Nejedlý se v seriálu článků postavil zřetelně na stranu sociálně demokratické levice

a vyzdvihl příklad ruské revoluce. K postupu bolševiků a marxistickým metodám řešení společenských problémů se ovšem nestavěl nekriticky. Ve shodě s Masarykem preferoval mravní obrodu lidí.

7. října 1920 přijal Zdeňka Nejedlého k audienci prezident republiky Tomáš Garrigue Masaryk. Nejedlý usiloval o audienci již na konci září prostřednictvím odborového rady Kanceláře prezidenta republiky ing. Jaromíra Nečase a Masarykova tajemníka a archiváře dr. Vasilu Kaprálka Škracha.²⁶ Posledně jmenovaný popsal v dopise Zdeňku Nejedlému z 22. září okolnosti předání Nejedlého vzkazu, že má pro prezidenta informace: „Řekl jsem o tom včera panu prezidentovi, jsa přesvědčen, že by navzájem i on Vás rád viděl. Pan prezident opravdu ihned dal najevo, že jsem se neklamal, a uložil mi, abych Vás jeho jménem pozval k němu na nějaký den na Hluboš.“ (Audience se nakonec konala na Pražském hradě, původně se měli oba muži sejít na Hluboši 5. října.) Jak je zřejmé, Masaryk sám měl o schůzku zájem. Bohužel se lze jen domýšlet, o čem prezident s Nejedlým diskutovali.²⁷ Nevyhnuli se zřejmě situaci v Realistickém klubu. Každopádně Nejedlý nikdy nevyužil v půtkách v Realistickém klubu faktu, že mluvil v kritickém období s největší autoritou pro realisty, a nepokusil se zaštitit Masarykovým jménem.

Dne 10. října 1920 se v hotelu Beránek na Vinohradech sešel první řádný sjezd Realistického klubu. Jednání se zúčastnilo 112 delegátů, kteří zastupovali 950 členů klubu, sdružených ve 13 organizacích, z nichž 5 působilo na Moravě. Odrazem růstu moravského realismu (brněnská a jihlavská organizace patřily vedle pražské a turnovské k nejpočetnějším) bylo rozhodnutí o vydávání časopisu Realistický obzor v Brně jako orgánu klubu pro Moravu, Slovensko a Podkarpatskou Rus. Průběh sjezdu sledovalo 14 zástupců tisku.

Redakční článek Realistické stráže nazvaný „Po sjezdu“ konstatoval, že rozpory v klubu existují dále, že však sjezd sjednotil různé směry a diskuse jen jednotu upevnila.²⁸ Vcelku tomu nasvědčovala i volba výkonného výboru Realistického klubu, v němž se objevili členové obou křídel: Rádl (zvolen předsedou klubu), Berger, Bohutínský, Gallas, Görlich, Jakubec, Masařík, Nejedlý (pověřen vedením redakce Realistické stráže), Pracnová, Procházka (zástupce mládeže), Růžek, Taufer, Ziskal.²⁹ Rovněž diskuse nebyla vedena v konfrontačním duchu. Nejedlého referát o zahraniční politice byl schválen dokonce bez připomínek. Obšírněji se debatovalo po Růžkově referátu o socializaci (diskutoval se znovu problém dělnických rad) a zejména po Rádlově referátu o vnitřní politice. Zde se polemicky střetli prof. Rádl a prof. Tvrdý, kteří popírali potřebnost revoluce, s dr. Görlichem, který odmítl revoluci kategoricky vylučovat.

Sjezdová rezoluce³⁰ obsahuje stanoviska, jež vyvažovala názory obou křídel. Členové klubu v ní mimo jiné vyjádřili odhodlání přispívat k ideovému sjednocení socialistů v republice. Socialismus se má prosadit pozitivní prací. Vzpoura se zbraní v ruce je přípustná pouze v obraně socialistických ideálů. Rezoluce

předložila program postupné socializace, jež měla posilováním účasti zaměstnanců na správě podniků, převáděním „zralých“ podniků do správy státu a vytvářením smíšených hospodářských podniků dospět do konečného stadia, kdy výrobní prostředky přejdou ve společné vlastnictví celku. Dělnické rady, pokud jsou míněny jako přípravné orgány revoluce, sjezd odmítl.

Konflikt v Realistickém klubu, který se zdál být zažehnán na sjezdu, však doutnal dále a rozhořel se brzy s novou silou. Realistická stráž dne 20. listopadu 1920 otiskla prohlášení výkonného výboru Realistického klubu o nacionálních bouřích, jež vypukly kolem odstraňování „německých“ pomníků. Hned následujícího dne reagoval předseda klubu hněvivým „zasláno“ v Právu lidu a o týden později přinesl Čas Rádlův článek „Realistický klub“, který se velice otevřeně vyslovoval k situaci v klubu.

Ukázalo se, že problémem není to, co bylo v prohlášení uveřejněno, ale to, co v něm chybělo. Text prohlášení, který navrhl Rádl, byl projednán na schůzi výkonného výboru a doplněn o připomínky z diskuse. Poté Rádl ukončil debatu k tomuto bodu programu, omluvil se a odešel přednášet. Na scénu však vstupuje Zdeněk Nejedlý, který si po svém příchodu do schůze vynutil novou debatu o prohlášení. V rezoluci vypustil výkonný výbor kritickou výtku proti bolševismu, odmítnutí spojovat vítězství socialismu se sázkou na rozvrat státní moci. „Kde... má moje trpělivost vůbec míti meze, když mi Nejedlý provedl onen kousek s Prohlášením?“³¹ tázal se ciceronovsky Emanuel Rádl. A svůj příspěvek vyhrotil osobně proti svému Catilinovi, jehož pravověrnost před několika měsíci hájil před Janem Herbenem: „Články prof. Nejedlého v Realistické stráži jsou vším možným spíše než realismem.“ Rádl podmínil své setrvání v klubu radikálními osobními změnami v jeho vedení – jinak mu popřeje mnoho zdaru na jeho „nových, nečeských a nerealistických cestách“.

Vývoj v Realistickém klubu se nemohl odehrávat nezávisle na dění ve společnosti. Připomeňme, že právě den před tím, než Emanuel Rádl uveřejnil v Času svůj článek o dění v Realistickém klubu, byl zahájen XIII. sjezd sociální demokracie (pravice). Blížil se den konfrontace mezi sociálně demokratickou levicí a pravicí, podporovanou státní mocí. 5. prosince 1920 byl násilně obsazen Lidový dům a předán pravici. Následujících deset dní se odehrávalo ve znamení často krvavých střetů mezi státními represivními silami a revolučně naladěnými dělníky. Generální stávkou, vyhlášenou sociálně demokratickou levicí, byla zlomena násilím.

Prosincové události znamenaly pro mnohé levicově orientované intelektuály šok. Nejinak tomu bylo v Realistickém klubu. Dne 23. prosince 1920 uveřejnil v Realistické stráži Ladislav Görlich svůj článek nazvaný „K svědomí státníků a politiků“ a v tomtéž čísle se objevil i Nejedlého článek „Český duch v českém státě“.³² Oba články ostře odsoudily postup sociálně demokratické pravice, jež použila násilí místo diskuse, a vyjádřily svou podporu (nikoli ovšem bezvýhradnou) levici.

Prosincové události zapůsobily na mnohé členy Realistického klubu opravdu otřesně. Josef Teichman později přiznal, že po prosinci 1920 „se nám, mladým, a to právě v době, kdy jsme měli opravdu svobodně žít a pracovat, nechtělo ani dýchat.“³³ S téměř ročním odstupem vyjádřil Zdeněk Nejedlý názor, že prosincové události provedly „hluboký řez celým českým životem“, který rozdělil národ na „stoupence násilné autority“ a „lidový element“.³⁴ Postup státní moci ve prospěch sociálně demokratické pravice byl obtížně odůvodnitelný i pro reformistické křídlo Realistického klubu, jež jinak chápalo právní důvody zásahu. Sám Emanuel Rádl musel v březnu 1921 přiznat, že „úřady se dopustily křiklavé třídní justice v případě Lidového domu“ a že „někde četníci a vojáci daleko překročili svoji pravomoc a... hrubě ublížili dělníkům“.³⁵

Vraťme se však na začátek roku 1921, kdy spěl vývoj v Realistickém klubu ke svému rozuzlení. 6. ledna se sešel sjezd důvěrníků klubu.³⁶ Emanuel Rádl přešel do ofenzívy. Svě setrvání v klubu podmínil tím, že klub přistoupí na sedm jím stanovených zásad: Masarykův realismus jako základ programu klubu, priorita individuální odpovědnosti, zavržení sociální revoluce, prvořadost kulturní práce, odmítnutí výpadů proti Masarykovi a Benešovi, odsouzení útoku na republiku a zákonnost, spolupráce se subjekty s podobným pokrokovým programem. Pro Nejedlého stoupence bylo varovné, že pouze delegát pražské organizace se postavil bez výhrad na jejich stranu. Zajímavé bylo, jak takticky na sjezdu důvěrníků formuloval Rádl svůj poměr k Nejedlému – přiznal jeho osobní poctivost, nezištnost a neúmornou pracovitost, jež oceňoval již za války v době spolupráce ve Filosofické jednotě. Rádl však Nejedlému vytkl, že si neujasnil svůj vztah k marxismu, jehož některé postuláty přijímá, že jeho pojetí lidovosti je abstraktní stejně jako bylo dříve Nejedlého pojetí národa. Jistou ideovou bezradnost Nejedlého křídla potvrdila skutečnost, že v podstatě jedinou odpovědí na Rádlovy výzvy byl nevěcný, osobně vyhocený výpad Ladislava Görlicha proti předsedovi klubu.³⁷

Ve znamení defenzívnosti a ideové neujasněnosti se nesla vystoupení Nejedlého stoupenců na valném sjezdu Realistického klubu, který se konal dne 30. ledna 1921 v Národním domě na Smíchově.³⁸ Sám prof. Nejedlý v průběhu sjezdu vystoupil jen dvakrát: jednou s kratičkou faktickou poznámkou a jednou s osobním výpadem proti údajnému Rádlovi autoritářství, jež se nepříliš přesvědčivě pokusil postavit proti Masarykovu myšlení. Poměrem hlasů 15:10 se sjezd vyslovil pro přijetí Rádlových sedmi zásad a stejným poměrem byla přijata kandidátka nového výkonného výboru ve složení Rádl (předseda a redaktor Realistické stráže), Berger, Buzková, Hájek, Masařík, Pracnová, Šimsa, Šišma, Uher, Vetešník, Vyskočil. Zamítnuta byla kandidátka pražské organizace (Bohutínský, Bradka, Gallas, Görlich, Houdková, Jakubec, Nejedlý, Procházka, Růžek, Ryšánek, Taufer, Získal). Brněnský Realistický obzor ve svém referátu tvrdil, že Nejedlého stoupenci se prý pokoušeli jednání sjezdu protahovat do doby, kdy odjížděla z Prahy většina vlaků. Venkovští delegáti však vytrvali „poslou-

chající trpělivě řeči, které vlastně opakovaly stále totéž v různých variantách“.³⁹

Komunikace mezi představiteli znesvářených křídel Realistického klubu vážla. Dne 8. června 1921 se uskutečnila v kavárně Opera v Praze III schůze levice. Účastníci (šlo o asi 60 osob) se rozhodli po vystoupeních Ladislava Görlicha a Jana Gallase téměř jednomyslně pro odchod z Realistického klubu a vstup do nedávno ustavené komunistické strany (jak zaznamenal dozírající civilní strážník Václav Procházka, třetina účastníků již komunisty byla).⁴⁰ Proti vstupu do komunistické strany se na schůzi, která trvala od půl osmé do půlnoci, vyslovil jednoznačně jen Petr Růžek, který vyjádřil nedůvěru v perspektivu komunistické strany a oznámil svůj odchod k centristům. Zdeněk Nejedlý komunistickou stranu ocenil jako jedinou stranu organizovaného dělnictva. Sám ovšem vstup ke komunistům neohlásil ani nedoporučil jiným. Z dopisu JUDr. Vladimíra Procházky Zdeňku Nejedlému lze rekonstruovat Nejedlého názor, který Procházka sdílel (schůze se pro nemoc nemohl účastnit): nikam nevstupovat, podporovat socialistické cíle dělnictva, což předpokládá především spolupráci s komunistickou stranou.⁴¹

Nejedlého stoupenci se sdružili v diskusním klubu nazývaném Socialistická společnost, který později charakterizoval Miloslav Matoušek jako „středisko, kde se scházeli leví disidenti Realistického klubu s dělníky, studenty, s mládeží československých socialistů, s nezávislou socialistickou mládeží, s mládeží komunistickou“.⁴² Lidé z okruhu Socialistické společnosti získali od konce roku 1921 svou tribunu v Nejedlého časopisu Var. Zdeněk Nejedlý v období od ledna do podzimu 1921 omezil na minimum svou politicky zaměřenou publicistickou a přednáškovou činnost. Věnoval se vědecké práci, jež ovšem měla výrazné styčné plochy s aktuálním děním. V osmi knihách o celkovém rozsahu 1545 stran, které připravil k vydání v průběhu roku 1921, nalezneme pozoruhodnou směs názorů inspirovaných Masarykovým realismem i marxismem a událostmi v Rusku.

Odchod levice z Realistického klubu urychlil agónii pražské organizace Realistického klubu, jež začala být zřetelná po lednovém rozkolu. Činnost místní organizace klubu v Praze se fakticky nerozvinula ani po jejím obnovení v únoru 1922.⁴³ Dva mladí Rádlůvi pražští spolupracovníci, kteří zřejmě jediní měli předpoklady k politické práci, orientovali svůj zájem mimo klub: Hubert Masařík odejel na podzim 1921 jako diplomat do Bruselu⁴⁴, Jaroslav Šimsa se zaměřoval na práci ve studentském a skautském hnutí. Sám Emanuel Rádl viděl perspektivy organizovaného realismu stále skeptičtěji. Na sjezdu důvěrníků v Brně 19. listopadu 1922 konstatoval, že „pokrokovost jest dnes v hrozném rozkladu vinou inteligence“.⁴⁵ Výkonný výbor Realistického klubu rozhodl na Rádlův návrh přenést sídlo klubu do Brna a vydávání Realistické stráže zastavit. Hodnocení pozoruhodného fenomenu brněnského realismu se již vymyká rozsahu této studie. Lze snad jen připomenout, že nejen vůdcové českých realistů (Josef

Tvrď, Josef Hrubý, Inocenc Arnošt Bláha), ale dokonce i představitelé realistů německých (Maxmilian Otto Kremer) se ve dvacátých letech v Brně pokusili o znovuzaložení realistické strany a obnovení jejího vlivu.⁴⁶

Emanuel Rádl našel postupem času cestu do sociálně demokratické strany, o vstup do politiky se však již nikdy nepokusil. Byl nemilosrdným kritikem reality první republiky, který budil mnohdy svým přímočarým, nekompromisním postojem zděšení či rozpaky politiků a úředníků. V záznamu z 10. března 1925 uvedl šéf politického a legislativního odboru Kanceláře prezidenta republiky dr. Josef Schieszl, sám bývalý realista, že „povahově je prof. R. divoký člověk, od něhož možno vše očekávat“.⁴⁷ Rádl v té době neúspěšně usiloval spolu s Přemyslem Pitterem o audienci u prezidenta, aby se zastali vězněných odpíračů vojenské služby.

Druhý protagonista Realistického klubu – Zdeněk Nejedlý – zůstal alespoň formálně nestranickým glosátorem vývoje v první republice (do KSČ vstoupil až v Moskvě v roce 1939, přičemž členství mu bylo symbolicky přiznáno od roku 1929). „Já...jsem levější než komunistická levice, protože přece každý ideový člověk, domýšlející věc do konce, je levější než jakákoli organizace, vždy již zatížená ohledy osobními a jinými,“⁴⁸ napsal na stránkách časopisu Var. Rádl i Nejedlý se považovali za Masarykovy ideové následovníky, byť nikoli nekritické (Nejedlý zůstal vůči Masarykovi korektní i po svém vstupu do komunistické strany). Jestliže Rádl „domýšlel“ především Masarykovy postuláty v oblasti lidských a národnostních práv a otázce náboženské, Nejedlého zájem patřil především nové interpretaci sociální otázky a jejích politických důsledků. Rádl zůstal přirozeně původním východiskům bližší.

Vztahy mezi bývalými členy Realistického klubu byly vývojem poněkud zkaleny, rozchod však nebyl provázen takovou osobní záští, jež se objevila mezi realisty a přeběhlíky do státoprávní demokracie v roce 1918. Připomeňme alespoň, že v roce 1928 neváhal Emanuel Rádl přispět do sborníku k padesátým narozeninám Zdeňka Nejedlého, kdy znovu vyzdvihl Nejedlého píli a vlastenectví.⁴⁹ Často se doplňovaly a setkávaly spolkové aktivity obou mužů – na konci roku 1924 se například sešli v přípravném výboru Společnosti pro hospodářské a kulturní sblížení s novým Ruskem. Vztah Rádlových spolupracovníků k Nejedlému vyjádřil ještě v roce 1922 Jaroslav Šimsa: „Prof. Nejedlý je odpůrcem některých našich názorů, nebyl snad nikdy realistou, jest vlastencem svého druhu (toho si všímá velmi málo lidí) atd.; ale jeho politické úsudky stojí, myslím, vždy za úvahu a jeho rozhodnost mám rád.“⁵⁰

Konflikt v Realistickém klubu v letech 1920–1921 nijak významně neovlivnil dění ve společnosti. Charakteristické je, že „válce profesorů“ nevěnovaly téměř žádnou pozornost ani úřady, jež jinak pečlivě sledovaly zápas uvnitř sociálně demokratických stran v ČSR. Přesto vývoj v Realistickém klubu vypovídá o pocitech části levicově naladěné inteligence, jejíž socialistickou orientaci vy-

stavil vývoj neúprosné zkoušce. Část levicových intelektuálů reagovala na prosincovou krizi v roce 1920 ztrátou důvěry v perspektivy vývoje republiky a příklonem k radikalismu, jehož podobu ovlivňovalo dění v sovětském Rusku, idealizované představy o něm a otazníky s tím spojené.

Právě Zdeněk Nejedlý v letech 1920–1921 prošel křížovatkou, jež poznamenala jeho další vývoj.⁵¹ Domnívám se, že nemá úplně pravdu Václav Černý, který vysvětluje odklon od řady postulátů Masarykova humanismu a příklon k marxismu v bolševické interpretaci výhradně Nejedlého „sveřepou mocenskou žíznivostí“.⁵² Nejedlého odchod od realismu, porušení „vratké rovnováhy lásky a nenávisti“⁵³ ve prospěch nenávisti se odehrál prý ve znamení „trucu Masarykovi“,⁵⁴ který Nejedlého v roce 1918 na rozdíl od jiných nepovolal k významné státnické funkci. Černého paměti jistě obsahují zajímavé postřehy, analýza psychického založení Zdeňka Nejedlého představuje nesporně zajímavé téma. Redukovat impulsy Nejedlého vývoje pouze na psychické pohnutky však zřejmě je poněkud zjednodušující.

Je pravdou, že v roce 1918 vyložil Zdeněk Nejedlý svou představu na fungování ministerstva umění, o jehož zřízení se v té době uvažovalo.⁵⁵ Je ovšem otázkou, zda Nejedlý skutečně po válce o vstup do aktivní politiky či veřejných služeb stál. V roce 1921 v předmluvě ke knize „Z prvních dvou let republiky“ Nejedlý tvrdil, že po válce mu byl nabídnut poslanecký mandát i „místa spojená s velikými příjmy“⁵⁶ a že on dal přednost osobní nezávislosti. Lze pochopitelně diskutovat o tom, nakolik je toto svědectví pravdivé a upřímné. Nejedlého vývoj směrem k radikálnímu socialismu není však v každém případě ojedinělý, má shodné rysy v vývojem řady dalších nikoli nevýznamných intelektuálů u nás i jinde ve světě. Analýza postojů levicové inteligence po první světové válce zbavená ideologických klišé zůstává velkým tématem naší historiografie.

POZNÁMKY

¹ Buzková, P.: Oprávněnost „sektářské“ strany. In: Česká stráž, roč. III, č. 8, 21. 2. 1920, s. 4.

² Peroutka, F.: Budování státu, díl III. Praha 1991, s. 906.

³ Rádl, E.: Pokrokářství a realismus. In: Realistická stráž, roč. I, č. 2, 3. 4. 1920, s. 3.

⁴ Jan Konrád glosoval v dopise Zdeňku Nejedlému z 3. 11. 1919 jednání pokrokářů s československými socialisty následovně: „Vím, že nás potřebují tak nutně, nemá-li jejich strana přímo shnít. Nemohou zmocit podniky, do kterých se dali po příkladu sociálních demokratů, nespokojenost se provazuje s neschopností těch, které vyslali do různých korporací a ohrožuje opravdu jich stranu. . . Všecko leží na nás. Co neutáhneme sami, zůstává ležet.“ Archiv Akademie věd České republiky (dále jen AAV), fond Zdeněk Nejedlý (dále jen Nejedlý), inv. č. 1281, kart. 28.

⁵ Česká stráž, roč. III, č. 2, 10. 1. 1920, s. 1.

⁶ Po rozchodu s národně socialistickou stranou se pokusil Jiří Stříbrný propagandisticky využít některých skutečností z dob slučování realistů s československými socialisty. Franti-

šek Veselý se obrátil s žádostí o svědectví mimo jiné na Zdeňka Nejedlyho, s nímž ostatně udržoval i nadále přátelské styky. Viz AAV, Nejedly, inv. č. 4307, kart. 69. Srv. zejm. dopis F. Veselého Z. Nejedlymu z 21. 9. 1927.

- ⁷ Rádl, E.: Herben a realismus. In: Česká stráž, roč. III, č. 1, 3. 1. 1920, s. 3.
- ⁸ Česká stráž, roč. III, č. 7, 13. 2. 1920, s. 5–7.
- ⁹ Tamtéž, s. 5.
- ¹⁰ Tamtéž, s. 6.
- ¹¹ Tamtéž, s. 5.
- ¹² Česká stráž, roč. III, č. 3, 17. 1. 1920, s. 7. Také ostatní informace o schůzích Realistického klubu, konaných před jeho ustavujícím sjezdem, jsou čerpány z časopisu Česká stráž.
- ¹³ Není známo, jak populární bylo po první světové válce mezi majiteli restaurací sněmování realistů. Je však jisté, že ani v této době rozhodně realisté neuznali Haškovu zásadu „Čím víc alkoholu v hlavě, tím lépe se daří politice.“ Možná i na počátku dvacátých let byli přichozí odrazováni stoly plnými sklenic se sodovkou a lahviček s jogurtem, toaletami obleženými vegetariány, kteří trpěli řídkou stolicí. Srv. Hašek, J.: Dějiny strany mírného pokroku v mezích zákona. Praha, Československý spisovatel 1977, s. 58–59,
- ¹⁴ Prokop Maxa byl jedním z organizátorů československých legií v Rusku, od roku 1917 působil jako místopředseda Československé národní rady v Petrohradě. Po jednáních s Lvem Davidovičem Trockým o evakuaci legií a čeljabinském incidentu v květnu 1918 byl uvězněn v Moskvě a propuštěn až v prosinci roku 1918. Pro naše téma je důležité, že ještě před ustavením Realistického klubu odcestoval Maxa do Nizozemí, kde se ujal funkce československého vyslance. Dění v klubu, s jehož členy udržoval přátelské kontakty, mohl sledovat jen zpozdálí. Srv. AAV, Nejedly, inv. č. 1801, kart. 39. Nutno ovšem podotknout, že Maxa byl ve skupině členů pokrokové strany, která vyjádřila přání přejít k národním socialistům.
- ¹⁵ Srv.: Maxa, P.: Rusko a Evropa. In: Česká stráž, roč. II, č. 9, 6. 3. 1919, s. 1. Viz též Česká stráž, roč. III, č. 9, 28. 2. 1920, s. 7.
- ¹⁶ Česká stráž, roč. III, č. 6, 7. 2. 1920, s. 8. Česká stráž, roč. III, č. 7, 13. 2. 1920, s. 7.
- ¹⁷ K násl. viz Realistická stráž, roč. I, č. 2, 3. 4. 1920, s. 14–15. Realistický klub v Praze nebyl ustaven na základě spolkového zákona z roku 1867. V úředních dokumentech je označován jako „volné sdružení“. Srv. Státní ústřední archiv (dále jen SÚA), fond Policejní ředitelství v Praze – dodatky, sg. ZS 24/167, kart. 454.
- ¹⁸ Görlich, L.: K posledním událostem v Klubu. In: Realistická stráž, roč. II, č. 2, 29. 1. 1921, s. 4.
- ¹⁹ Nový časopis se měl jmenovat Pokroková stráž, tento název si však rezervovala skupina odcházející k národním socialistům. Viz Realistická stráž, roč. I, č. 2, 3. 4. 1920, s. 12.
- ²⁰ Volte socialisticky! In: Realistická stráž, roč. I, č. 3, 17. 4. 1920, s. 1.
- ²¹ Shrnutí diskuse viz Růžička, K.: Naše stanovisko k dělnickým radám. In: Realistický obzor, roč. I, č. 2, 18. 11. 1920, s. 5–6.
- ²² AAV, Nejedly, inv. č. 3449, kart. 53.
- ²³ Realistická stráž, roč. I, č. 14, 2. 10. 1920, s. 16.
- ²⁴ Rádl, E.: Co teď? In: Realistická stráž, roč. I, č. 14, 2. 10. 1920, s. 1–3.
- ²⁵ Celý seriál byl později otištěn in: Nejedly, Z.: Z prvních dvou let republiky. Praha 1921, s. 141–218.

- ²⁶ AAV, Nejedly, inv. č. 3892, kart. 62. Dopisy V. K. Škracha Z. Nejedlymu z 22. 9. a 5. 10. 1920.
- ²⁷ Písemnosti uložené v Archivu Kanceláře prezidenta republiky potvrzují jen to, že k audienci došlo. Téhož dne přijal prezident pouze nizozemského vyslance. Archiv Kanceláře prezidenta republiky (dále jen AKPR), kniha audiencí za rok 1920 a AKPR, inv. č. 3041, čj. 1710/1920.
- ²⁸ Realistická stráž, roč. I, č. 15, 16. 10. 1920, s. 1.
- ²⁹ Tamtéž, s. 12. O průběhu sjezdu viz též Realistický obzor, roč. I, č. 1, 21. 10. 1920, s. 5–6.
- ³⁰ Tamtéž, s. 12–13.
- ³¹ Rádl, E.: Realistický klub. In: Čas, roč. XXX, č. 143, 28. 11. 1920, s. 6. Později prohlásil P. Růžek, že výtky Nejedlymu nebyla správná – změnu v prohlášení prý navrhl on sám. Viz Realistická stráž, roč. II, č. 1, 15. 1. 1921, s. 11.
- ³² Görlich, L.: K svědomí státníků a politiků. In: Realistická stráž, roč. I, č. 19, 23. 12. 1920, s. 5–6. Nejedly, Z.: Z prvních dvou let republiky. Praha 1921, s. 207–215.
- ³³ AAV, Nejedly, inv. č. 4075, kart. 65. Dopis J. Teichmana Z. Nejedlymu z 9. 2. 1928. Teichman přiznává velký vliv Nejedlyho postoje v prosinci 1920 na utváření názorů mladých intelektuálů v Realistickém klubu. Srv. též dopisy J. Gallase (tamtéž, inv. č. 624, kart. 13) a V. Procházky Z. Nejedlymu (tamtéž, inv. č. 3289, kart. 50).
- ³⁴ Nejedly, Z.: Prosinec 1920. In: Var, roč. I, č. 1, 1. 12. 1921, s. 69–70.
- ³⁵ Rádl, E.: Masaryk a sociálně demokratická levice. In: Realistická stráž, roč. II, č. 5, 12. 3. 1921, s. 2.
- ³⁶ Ke sjezdu důvěrníků 6. 1. 1931 viz Realistická stráž, roč. II, č. 1, 15. 1. 1921, s. 1–12.
- ³⁷ Görlich, L.: K posledním událostem v Klubu. In: Realistická stráž, roč. II, č. 2, 29. 1. 1921, s. 5.
- ³⁸ Zápis ze sjezdu viz Realistická stráž, roč. II, č. 3, 12. 2. 1921, s. 1–11.
- ³⁹ Realistický obzor, roč. I, č. 5, 17. 2. 1921, s. 7.
- ⁴⁰ SÚA, fond Prezídium policejního ředitelství v Praze (dále jen PP), 1921–1930, sg. P/73/28, kart. 683. Viz též Realistická stráž, roč. II, č. 13, 9. 7. 1921, s. 15.
- ⁴¹ AAV, Nejedly, inv. č. 3289, kart. 50.
- ⁴² Matoušek, M.: Zdeněk Nejedly. Praha 1938, s. 141.
- ⁴³ Realistická stráž, roč. III, č. 4, 10. 2. 1922, s. 13.
- ⁴⁴ Archiv ministerstva zahraničních věcí, karta H. Masaříka z kartotéky zaměstnanců ministerstva.
- ⁴⁵ Realistická stráž, roč. III, č. 26, 10. 12. 1922, s. 5. Ke sjezdu důvěrníků 19. 11. 1922 viz též Realistický obzor, roč. III, č. 22, 23. 11. 1922, s. 173.
- ⁴⁶ Srv. např. AKPR, inv. č. 577. SÚA, PP, sg. P/73/28/II, kart. 683. SÚA, fond Josef Schieszl, inv. č. 92, kart. 7.
- ⁴⁷ Vojenský historický archiv, fond Vojenská kancelář prezidenta republiky, čj. 730/1933 (obyč.).
- ⁴⁸ Nejedly, Z.: Začínají volby. In: Var, roč. III, č. 19, 15. 5. 1925, s. 584.
- ⁴⁹ Padesát let Zdeňka Nejedlyho. Praha 1928, nečísł.
- ⁵⁰ Šimsa, J.: Buď – anebo. In: Realistická stráž, roč. III, č. 22–23, 30. 9. 1922, s. 21.

⁵¹ K ideovému vývoji Z. Nejedlého viz Křesťan, J.: Pojetí české otázky v díle Zdeňka Nejedlého. Praha 1996.

⁵² Černý, V.: Paměti, díl IV. Toronto 1983, s. 298.

⁵³ Tamtéž, s. 160.

⁵⁴ Tamtéž, díl I. Toronto 1982, s. 109.

⁵⁵ Nejedlý, Z.: Ministerstvo umění. In: Česká stráž, roč. I, č. 39, 6. 12. 1918, s. 3–4. Ministerstvo, jež mělo v náplni péči o umění (ministerstvo školství, věd a umění), převzal Nejedlý za třicet let od publikování článku. Bylo by zajisté zajímavé porovnat, co z představ z roku 1918 mělo pro něho v roce 1948 ještě význam.

⁵⁶ Týž: Z prvních dvou let republiky. Praha 1921, s. 16.

PŘÍLOHY

1920, 24. září, Praha

Dopis prof. Emanuela Rádl prof. Zdeňku Nejedlému o situaci v Realistickém klubu

Archiv Akademie věd České republiky, fond Zdeněk Nejedlý, inv. č. 3355, kart. 49. (Rukou psaný originál.)

Milý pane kolego,

jak jsem řekl na schůzi výk. výb. Realist. klubu, jsou debaty, jež jsme měli na své schůzi a na včerejší schůzi členské, pro mne rozhodující.

Dovolte, abych revidoval svůj program pro organizaci a vedení Realist. klubu. Ustavili jsme se jako organizace realistická, jež by, pokud možno, pracovala za sjednocení realistů rozptýlených po různých stranách; v našem programu byl dále socialismus, přičemž jsme chtěli být neutrální k oběma socialist. stranám a pracovat o jejich takové, onaké sloučení. Za našeho působení byl pro nás nejakutnější poměr k bolševictví. Tu jsem hájil starou metodu realistickou: nezrádcovat, ukazovat, že bolševictví jest věc principiální, a tyto principy kritisovat. Nikdy jsem nikoho nenechal v pochybnosti, že bolševictví zamítám; dal jsem si záležet, abych to také projevil, kde jsem o bolševictví psal. Odvolávám se na své články i na projevy v klubu.

Viděl jsem dávno, že klub nejde směrem, jaký já jsem pokládal za nutný. Na posledním sjezdu byly odhlasovány zásady, které klub podstatně oddalovaly od cílů, za nimiž jsem já pracoval. Vzdával jsem se už také myšlenky spojení v klubu realisty – ale rozpor mezi realistickými zásadami a klubem šel dál a dál a před

prázdninami a teď po prázdninách se přiosťřil tak, že jsem si uvědomil, že nemohu ručit za projevy klubovní.

Odůvodnil jsem včera, pokud jsem dovedl, své názory. Považuji za naprosto nutný důsledek realistického myšlení dnes zachovati neutralitu k boji pravice a levice sociálně demokratické a pracovati k tomu, aby se vyjasnily principy, jimiž se oba směry liší. K tomu cíli jest třeba jednati o zásadách sociálně demokratických a kritisovati je s našeho stanoviska. Naše stanovisko pak nesmí nikoho mýlit o tom, že my jsme proti komunismu, pro stát a proti násilné revoluci, pro parlament a proti třetí internacionále. Z debaty jsem viděl, že klub a zvláště jeho vedení nemůže se rozhodnouti určitě pro tyto zásady. Obětovati je však anebo kompromisovati s nimi znamená zřici se realismu.

Co se zvláště Vás týče, Váš článek v poslední R. stráži jest neslučitelný s mým názorem o realismu. Mluví o tom, že lid má pravdu, a neřící, v čem ta pravda záleží, jest elementárním opakem realismu; realisté tuto metodu vždycky potírali jako demagogii. Je mně líto, že jste se nepokusil ani ve schůzi výkonného výboru ani v členské schůzi obhájit svého článku ani rozebrati mé vývody se svého stanoviska. Vaše podezření, které jste včera místo jejich rozboru pronesl, a jež po projevech Rudého Práva a Soc. Demokrata může míti jedině ten smysl, že Beneš pracuje pro reakci, považuji za elementárně nemístné v klubu. Vy jste se také nepokusil, ačkoli jsem Vás přece zřetelně pobídl, toto nemožné podezření odůvodniti. Mám své námitky proti Benešovi, ale k takovým absurdnostem ty námitky nesahají.

Opakuji tedy: není mi možno bráti déle odpovědnost za činnost Realistického klubu ani za vedení Realistické stráže. Vzdávám se předsednictví a místa ve výkonném výboru, a prosím také, aby moje jméno v záhlaví Realist. Stráže bylo vynecháno.

Než budu zítra přednášeti v Jihlavě, smluvím s vedením tamější organisace postup takový, abych snad organisaci neublížil.

Prosím Vás, oznamte toto mé sdělení výkonnému výboru a členstvu. Přeje Vám i Klubu všeho zdaru

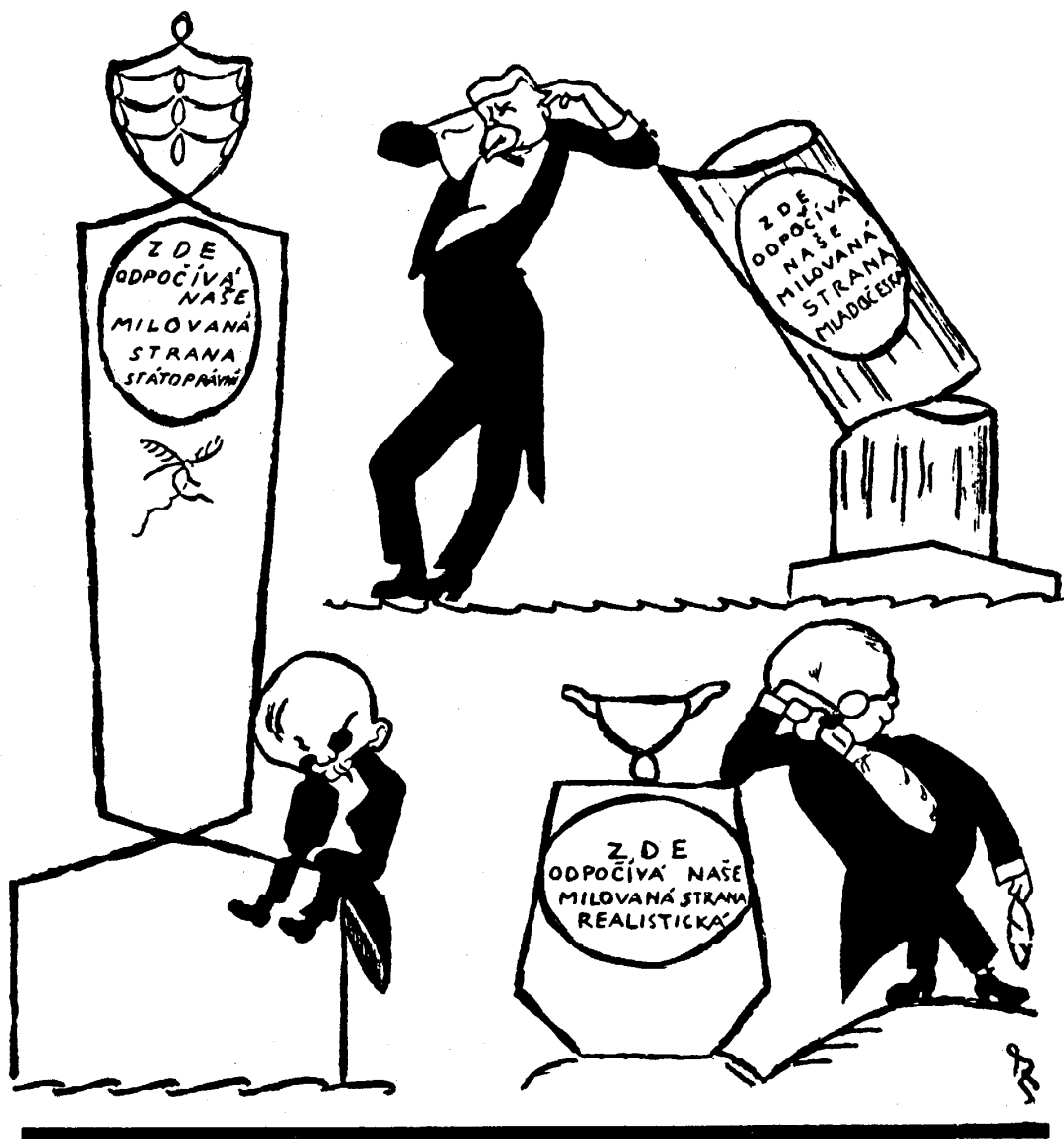
oddaný

Dr. Em. Rádl

V Praze 24. 9. 1920

T Ř I V D O V C I

B A L A D A

CENA 30 HAL.

Leták, roč. I, č. 26, 4.4.1918, titulní list. Karikatura Zdeňka Kratochvíla znázorňuje vznik Státoprávní demokracie.

REALISTICKÁ STRÁŽ

Vychází první a třetí sobotu v měsíci.
Předplatné: celoročné 20 K, pololetné 11 K. — Jednotlivá čísla 1 K. — Redakce a administrace: Praha II., Jungmannova tř. č. 15, Husův dům. — Expedice: Kr. Vinohrady 1370. — Telefon č. 495-VIII a 9177.

ORGÁN REALISTICKÉHO KLUBU.

Vedou ZDENĚK NEJEDLÝ a EMANUEL RÁDL.

OBSAH: *Em. Rádl:* Co teď? — *Zdeněk Nejedlý:* Sociální demokracie. — Domácí politika. *Dr. Górllich:* Revoluce na slepo a socialismus. — *Pavla Buzková:* Poznámky na okraj dnů. — Sociální hlídka. *Petr Růžek:* Německé přípravy socialisační. — Zdravotní hlídka. *Dr. Václav Skalák:* Ústavní léčba plicní tuberkulózy. — Různé zprávy.

EM. RÁDL:

Co teď?

Krise strany sociálně demokratické nutí nás k úvaze, co dělat v nových okolnostech a zvláště, co máme dělat my, členové Klubu, neboť krise se týká všech politických směrů a tím spíše našeho, který jest pro rozhodnou politiku socialistickou, nehledě ani k faktu, že jsme měli a máme sympatie k programu sociálně demokratickému.

Nemluvme mnoho o podrobnostech krise, předpokládaje že jsou známy; neročme se také zbytečně okolo otázky, kdo jest vinen, zda pravice či levice — vždyť nejsme soudem, který by chtěl anebo měl vinníka zjišťovat a potrestat.

Jeden živý dojem má čtenář, který kriticky sleduje projevy sjezdu levice a projevy pravice sociálně demokratické: zmatek. V čem se vlastně pravice a levice doopravdy liší? Proč nemohou dále žít spolu? A kdo jest pravější Tusar či Šmeral, kteří oba byli za války kandidáty ministerskými, Stivín či Skalák, kteří vedli stejné Právo lidu, F. V. Krejčí či Ivan Olbracht, kteří píšou stejné romanticky buržoasní romány? Slyšeli jsme svého času o hlubokém programovém rozporu mezi Bechyní a Stivínem — a hle! oba jsou na pravici. Existoval jeden Šmeral ruský; a hle! oba jsou jednou osobou na levici. Dělí snad pravici od levice poměr k revoluci? Nedělí; pravice je stejně »pro revoluci« jako levice — ale obě pro revoluci »ne hned«; Šmeral, revolučnější, jest pro revoluci až za nějakých dvacet let... Je snad levice proti spolupráci s buržoasií? Ale proč potom sedí na radnicích? Obě, pravice i levice, jsou výslovně pro stát, ovšem že s donucovacími prostřed-

ky; obě jsou prakticky pro diktaturu mass a žádná není pro původního Marxé — v čem se tedy doopravdy liší?

Nevím, jak soudí ostatní členové Klubu, a jak se rozhodnou na sjezdu, sám však soudím, že jest nám zachovati k roztržce v sociální demokracii neutralitu: ani na pravo, ani na levo, nýbrž přímo ku předu za cílem naším, realistickým. Podobným způsobem jsme se zachovali, když se sociální demokraté rozešli s Modráčkem a Hudoem. My jsme tehdy uznali (ostatně samozřejmě) právo těchto poslanců organisovati se v stranu vlastní; počítali jsme také pořádku s modráčkovci jako se zvláštní stranou. Při tom jsme si ovšem vyhradili volnost kritiky obou stran, modráčkovců i sociálních demokratů, a měli jsme ovšem také svůj úsudek, bylo-li Modráčkovi třeba stranu opouštět. Pro nás rozhodoval program obou takto vzniklých táborů a ovšem nejen psaný program, nýbrž i živý, skutečně prováděný program. Protože modráčkovci nepracovali pro socialismus, nýbrž pro reakci, byli jsme proti nim.

Podobně, myslím, máme se zachovati tentokrát. Pravice a levice rozhodly se že nemohou spolu dále žít, nemůžeme nic jiného dělat, než vzít tuto rozhodnutí na vědomí a chovati se nadále stejně loyálně, kriticky a ovšem samostatně k oběma novým stranám. Byli jsme od začátku proti heslu, kterým se bojovalo proti nám, že teď jen velké strany se budou moci uplatnit; my nejsme proti tříštění stran, naopak pro zdravé rozlišování stran podle programů; věříme-li, že naše malinká skupinka něco v státě může pro socialismus znamenati, nesmíme se lekat toho,

ZUSAMMENFASSUNG

DER REALISTENKLUB IN PRAG

Jiří Křest'an

Die vorgelegte Untersuchung richtet ihre Aufmerksamkeit auf die Diskussion über dargelegte Ziele des politischen Realismus und auf seine Rolle, die ihren Höhepunkt nach Entstehung der Tschechoslowakischen Republik erreichte. Um die Ausarbeitung eines umfassenden Programms der Realisten bemühte sich vor allem Emanuel Rádl. Diskussion führte im Januar 1920 zur Liquidation der Fortschrittspartei und die Mehrheit ihrer führenden Politiker übergang zur Nationalsozialistischen Partei. Bedeutender Teil der Fortschrittsparteimitglieder vereinigte sich im März desselben Jahres im Realistenklub. Die leitenden Repräsentanten dieses Klubs waren Emanuel Rádl und Zdeněk Nejedlý. Schon in der Zeit vor der Klubentstehung wurden zum wichtigen Problem die Fragen der möglichen Anwendungen der russischen Erfahrungen in der Tschechoslowakei, der Revolution und ihrer Diktatur, sowie des Kommunismus.

Die Spannung im Realistenklub steigerte sich im Herbst 1920. Die Linke unter der Leitung von Zdeněk Nejedlý erklärte ganz offen ihre Sympathien mit dem Linksblock der Sozialdemokratischen Partei. Die Anhänger von Rádl leisteten diesem Bestreben ihren Widerstand, indem die Erhaltung der Neutralität gegenüber den beiden politischen Strömen der Sozialdemokratie forderten. Die Studie konstatiert, dass T.G. Masaryk wahrscheinlich das Klubverhalten persönlich nicht beeinflussen wollte, obzwar er in der kritischen Zeit mit Z. Nejedlý zusammenkam.

Das Streben nach einem annehmbaren Kompromis zwischen den zweien Flügeln des Realistenklubs wurde endgültig im Dezember 1920 abgeschlossen. Die Generalstreiksliquidation durch Machtmittel verursachte heftige Steigerung der kritischen Stellungnahme der vorwiegend zur Linken neigenden Intelligenz gegenüber den Regierungskreisen und dem Staatsapparat. Die Konfrontation im Realistenklub führte da zum Sieg der Rádl-Gruppe im Januar 1921. Im Juni desselben Jahrs verliessen den Klub die Anhänger von Nejedlý und ihre Mehrheit trat in die Kommunistische Partei (KSČ) ein. (Nejedlý selbst wurde aber erst im J. 1939 in Moskau zum Mitglied des KSČ.) Der Abgang der Linken beschränkte wesentlich die Tätigkeit der Prager Organisation des Realistenklubs. Wegen der immer schwächeren Aktivität wurde Tätigkeitsschwerpunkt von Brünn übernommen.

Der Konflikt im Realistenklub in den Jahren 1920–1921 bildet keinesfalls Ereignis, das politisches Leben in der Tschechoslowakei beeinflussen könnte, doch werden dadurch Dilemmas dokumentiert, die zu dieser Zeit die sozialistisch orientierte Intelligenz lösen musste. Wegen der erschütterten Zuversicht zur Lebensperspektive in der Tschechoslowakischen Republik neigte sich der vorwiegende Teil zur Lösung der Gesellschaftsprobleme nach dem bolschewistischen Muster in Russland, d.i. zur Machtübernahme.